

คณรรพ์ในวรรณคดีสันสกฤต

ความเป็นมาของคณรรพ์ในวรรณคดีสันสกฤต

คณรรพ์ในวรรณคดีสันสกฤต มีความเป็นมาเช่นเดียวกับเทพเจ้าของอินเดียในสมัยโบราณ คือเกิดจากความเชื่อถือและสมมุติจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาให้เห็นเป็นรูปร่าง มีชีวิตเหมือนมนุษย์ ในขณะเดียวกัน เทพเจ้าก็เป็นตัวแทนของสิ่งที่เป็นนามธรรมหลายอย่าง เช่น เทพเจ้าแห่งความอุดมสมบูรณ์ เทพเจ้าแห่งความตาย เทพเจ้าแห่งลม เทพเจ้าแห่งฝน ฯลฯ เป็นต้น เทพเจ้าเหล่านี้จะถูกปลูกฝังให้ติดแน่นอยู่ในจิตสำนึกของคนอินเดีย

วิष्ณูปุราณะกล่าวว่า เคมีที่เกี่ยวเทพเจ้านสวรรค์คงจะเปรียบกับไอน้ำ ไอระเหย เมฆ ที่เกิดจากอิทธิพลของดวงอาทิตย์ แล้วสมมุติให้สิ่งเหล่านี้มีลักษณะคล้ายคน คือมีชีวิตจิตใจ ค่อมกักแค้นบพสวดสรรเสริญในคัมภีร์ฤคเวท กลายเป็นที่มาของสมมุติเทพ เวลาต่อมาในฤคเวท สมมุติให้คณรรพ์เป็นรัศมีของดวงอาทิตย์ เป็นสายฟ้าแลบ เป็นรัศมีของดวงจันทร์ เป็นบุคคลและเป็นลักษณะหนึ่งของชีวิตในสวรรค์^๒

^๑ A. Barth, tr., The Religions of India, (London : Trübner & Co., 1906), p. 24.

^๒ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, (London : Trübner & Co., 1866), II : 83.

นักปราชญ์ทางภารตวิทยาพยายามค้นหาที่มาของคำว่าคนธรรพ์ เช่น ศาสตราจารย์ เอ็ดเวิร์ด วอชเบิร์น ฮอปกินส์ (Edward Washburn Hopkins) ให้ความเห็นว่า คนธรรพ์มาจากศัพท์ว่า คันธะ (Gandha) ซึ่งแปลว่าไอน้ำ กลิ่น น้ำหอม^๑

ศาสตราจารย์ เอ.เอ. แม็คคองแนล (A.A. Macdonell) ก็มีความเห็นตรงกันว่า คนธรรพ์น่าจะมาจากศัพท์ว่า คันธะ เช่นเดียวกัน^๒

วรรณคดีสันสกฤตโบราณดูเหมือนจะถือว่าคนธรรพ์มาจากชาติ คนธ (Gandh) ในความหมายว่า กระจ่าง หรือจับ คว้า ยึด ตามแนวความคิดนี้ คนธรรพ์น่าจะแปลว่าผู้ยึด ผู้ผูกจึงได้ และอาจจะตีความได้กว้างว่าในคัมภีร์ฤคเวทนั้น คนธรรพ์สามารถจับหรือถือบังเหียน (รัศมี) ของพระอาทิตย์ และอาจจะผูกเจ้าสาวที่จะเข้าพิธีแต่งงานกับชายหนุ่มก็ได้^๓

การสันนิษฐานของนักปราชญ์เหล่านี้ไม่ได้ให้ความกระจ่างแต่อย่างใด ประกอบกับคนธรรพ์ในวรรณคดีสันสกฤตในสมัยแรก ๆ ยังคลุมเครืออยู่มากจนกระทั่งหาคำตอบที่แน่นอนเกี่ยวกับความเป็นมาดั้งเดิมของคนธรรพ์ไม่ได้ เป็นเหตุให้

^๑ Edward Washburn Hopkins, Epic Mythology, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1974), p. 152.

^๒ A.A. Macdonell, Vedic Mythology, (Delhi : Indological Book House, 1971), p. 137.

^๓ Edward Washburn Hopkins, Epic Mythology, p. 158.

นักปราชญ์นิกเคาไปต่าง ๆ นานา เช่น คนธรรพ์เป็นเทพแห่งลม เป็นตัวแทน
รุ้งกินน้ำ เป็นภูตผีประจำดวงจันทร์ เป็นโสม เป็นดวงอาทิตย์ตอนแรกขึ้น หรือ
เป็นเทพประจำก้อนเมฆ^๑

คนธรรพ์ปรากฏในฤคเวท ๒๐ ครั้ง^๒ และอยู่ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป
เช่น ปรากฏในรูปของแสงสว่าง จึงเกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ นกปีกทอง ผู้ส่งข่าว
พระวรุณ^๓ นกพระอาทิตย์^๔ มาพระอาทิตย์^๕ โสมที่มีสภาพเหมือนดวงอาทิตย์^๖
และเกี่ยวข้องกับรุ้งกินน้ำ^๗

ในฤคเวทกล่าวถึงรูปร่างของคนธรรพ์ไว้ ๒ - ๓ ครั้ง^๘ ว่ามีผมปลิว
ไสว^๙ มีอาวุธอันสุดปลั่ง สวมเสื้อผ้าที่มีกลิ่นหอม^{๑๐}

^๑ A.A. Macdonell, Vedic Mythology, p. 137.

^๒ Ibid., p. 136.

^๓ R.V. 10.123.6.

^๔ R.V. 10.177.2.

^๕ R.V. 1.163.2.

^๖ R.V. 9.85.2.

^๗ R.V. 10.123.

^๘ A.A. Macdonell, Vedic Mythology, p. 137.

^๙ R.V. 3.38.6.

^{๑๐} R.V. 10.123.7

มีกล่าวแตกต่างกันออกไปอีก เช่น มีรูปร่างเป็นก้อนเมฆ^๑ มีรูปร่างงาม^๒
มีผมหงอก ร่ามเคร่งสีตัว มีหลายอย่างที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์ เป็นพวกกึ่งเทพกึ่งมนุษย์^๓
บ้างก็ว่าพวกคนธรรพ์เหมือนรากษส ซึ่งหลอกหลอนในเวลาพลบค่ำได้^๔ บ้างก็ว่า
เป็นชนกของยมและยมี^๕

จะเห็นได้ว่าคนธรรพ์ในสมัยพระเวทยังไม่มีลักษณะที่แน่นอน ไม่มีเรื่อง
ของความรักเข้ามาเกี่ยวข้อง ในสมัยมหากาพย์พวกนี้จึงปรากฏลักษณะและบทบาท

^๑ Edward Wasburn Hopkins, Epic Mythology, p. 157.

^๒ S. Br. 13.4.3.7 - 8.

Julius Eggeling tr., The Satapatha-Brahmana, Part V.
Vol. XLIV. of The Sacred Books of the East, 2d ed. Edited
by F. Max Müller. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1966),
pp. 365 - 366.

^๓ Ganesh Vasudeo Tagare, tr., The Bhāgavata Purāna,
ed. Prof. J.L. Shastri (Delhi : Motilal Banarsidass, 1976),
VII : 182.

Haridas Bhattacharyya, The Cultural Heritage of
India, (Calcutta : Institute of Culture, 1969), II : 229.

^๔ Donald A. Mackenzie, Indian Myth and Legend,
(Delhi : Sona Publications), p. 68.

^๕ R.V. 10.10.4.

ที่เด่นชัด เป็นพวกเจ้าชู้ มีชีวิตอยู่อย่างสำราญ คนธรรพ์เป็นเพศชายทั้งหมด ถ้าเป็น
เพศหญิงเรียกว่าอัปสร เพื่อให้เห็นความเป็นมาของคนธรรพ์อย่างชัดแจ้ง ผู้วิจัย
จะแยกกล่าวเป็น ๔ หัวข้อ คือ กำนะนิค ที่อยู่ บทบาท และคนธรรพ์ที่น่าสนใจ

กำเนิดของคนธรรพ์ในวรรณคดีสันสกฤต

กำเนิดของคนธรรพ์ในวรรณคดีสันสกฤตกล่าวไว้เป็น ๒ นัย คือ นัยหนึ่ง
เกิดจากพระพรหม Manmatha Nath Dutt กล่าวไว้ในทริวงค์ว่า

"จากดวงตา พระองค์ได้สร้างอัปสรที่สวยงาม จากปลายจมูก พระพรหม
ได้สร้างกุมารุ และคนธรรพ์อีกนับร้อยนับพัน"^๑

วิษณุปุระณะ กล่าวไว้ตรงกันว่า คนธรรพ์เกิดจากพระพรหม ดังนี้

"ผมของพระองค์เหี่ยวแห้งในตอนแรกและร่วงหล่นไปกลายเป็นงูพิษ งูพิษ
เหล่านี้ไม่สามารถเดินโลกของเสียไป เพราะเหตุที่ทำให้เคี้ยวของพระพรหม
ลานเลียน พระบรูสร้างโลกขุนเคี้ยวมากจึงสร้างสิ่งมีชีวิตที่ดูร้ายขึ้นมา คือ
พวกภูต ผี ปีศาจ และพวกกินเนื้อเป็นอาหาร โดยการกัมนำในแม่น้ำสุรัสวดี
พระองค์ก็ให้กำเนิดคนธรรพ์ขึ้นมา เป็นพวกที่มีเสียงหวานไพเราะ"^๒

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Manmatha Nath Dutt, tr., The Harivamsha, (Calcutta :
Elysium Press, 1879), p. 102.

^๒ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, I : 83.

อีกนัยหนึ่งว่า คนธรรพกำเนิดจากพระกัศยปะ^๑ กับนางอริษฏาภรรยาของ
พระองค์ ผู้เป็นธิดาคนหนึ่งของพระหัทษะ^๒

วิष्ณุปุราณะ ตอนแรกกล่าวว่าคนธรรพเกิดจากปลายจมูกของพระพรหม
แต่ตอนหลังว่าเป็นเชื้อสายของพระกัศยปะกับนางอริษฏา ดังนี้

"สุรภีเป็นมารดาของวัวและควาย อีธาเป็นมารดาของต้นไม้ ไม้เลื้อย
พุ่มไม้และหญ้าทุกชนิด ชสาเป็นผู้ให้กำเนิดยักษ์และรากษส มุนีเป็นผู้ให้กำเนิดอัปสร
และอริษฏาเป็นผู้ให้กำเนิดคนธรรพ"^๓

อัทนิปุราณะ^๔ และภากวัตปุราณะ^๕ กล่าวไว้ตรงกับวิष्ณุปุราณะตอนหลังว่า
คนธรรพเกิดจากพระกัศยปะกับนางอริษฏา

^๑ Monier Monier - Williams, A Sanskrit - English Dictionary (London:Oxford at the Clarendon Press, 1899), p.265.

พระกัศยปะ เป็นโอรสของมรจิ ซึ่งเป็นโอรสของพระพรหม เป็นพระ
สวามีของธิดาพระหัทษะ เป็นพระบิดาของสรรพสัตว์ จึงได้รับฉายาว่าประชาบดี.

^๒ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, II.: 26.

ธิดาของพระหัทษะที่แต่งงานกับพระกัศยปะ มี อหิติ ทิถิ ทนุ อริษฏา
สุรสา ชสา สุรภี วินตา คัมบรา โกรชวสา อีธา กทรุ มุนี.

^๓ H.H. Wilson tr., The Vishnu Purāna, II : 75.

^๔ Manmatha Nath Dutt Shastri, tr., The Agni Purānam,
(Varanasi : The Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1967),
p. 86.

^๕ Ganesh Vasudeo Tagāre, tr., The Bhāgavata Purāna,
IX : 1198.

มหากาณะ อาทิวรรพ กล่าวไว้แตกต่างจากที่อื่นว่า คนธรรพ์เกิดจาก
มุนี ลูกสาวคนหนึ่งของพระทักษะ^๑

ที่อยู่ของคนธรรพ์ในวรรณคดีสันสกฤต

คนธรรพ์ในวรรณคดีสันสกฤตมีจำนวนมาก กล่าวไว้ไม่แน่นอน มีจำนวน
๑๒ บ้าง ๒๗ บ้าง หรือมีจำนวนมากจนนับไม่ได้ วิกฤษปุราณะกล่าวไว้ว่ามี ๒๐ ล้าน
คน^๒ เป็นพวกที่ท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ ทั้งในอากาศ ป่าไม้ และภูเขา^๓ จึง
ปรากฏคนธรรพ์อยู่ตามสถานที่ทั่วไป เช่น บนเขาพระสุเมรุ^๔ เขามันตระ^๕
เขาคันชมาทน์^๖ เขาโกสลา^๗ และเขาลูกอื่น ๆ บางพวกร้องเพลงและบรรเลง
ดนตรีอยู่ในวิมานของพระอินทร์^๘ บางพวกอยู่ในวังของท้าวฤเว^๙

^๑ MBh. R. 1.65.185.

^๒ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, III : 281.

^๓ Donald A. Mackenzie, Indian Myth and Legend, p.68.

^๔ MBh. 1.17.6.

^๕ MBh. 5.109.9.

^๖ MBh. 7.60.7.

^๗ Genesh Vasudeo Tagare, tr., The Bhāgavata Purāna,

VIII : 448.

^๘ MBh. R. 2.10.25.

^๙ MBh. R. .17.20.

ถึงแม้จะพบคนธรรพอยู่ในสถานที่หลายแห่ง แต่ที่อยู่แท้จริงของพวกเขา คือ ท้องฟ้าหรืออากาศ อันเป็นอาณาจักรแห่งหมอกและฝน^๑

ในสมัยพระเวท ถึงแม้คนธรรพจะมีบทบาทไม่เด่นชัดนัก แต่ก็ปรากฏว่า พวกนี้มีที่อยู่ในอากาศที่กว้างขวางอันไม่มีขอบเขต^๒ เรียกว่า อันตริกษะ (Antariksha) เป็นพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล เป็นขอบเขตของท้องฟ้า^๓ เป็นบรรยากาศที่อยู่ระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์^๔ และยังเป็นที่อยู่ของยักษ์และนางอัปสรด้วย^๕

วรรณคดีสมัยหลังพระเวทกำหนดให้สถานที่อยู่ของคนธรรพเป็นเมืองขึ้นมาเรียกว่า เมืองของคนธรรพหรือนครของคนธรรพ (Gandharvanagara) กล่าวกันว่าเป็นเมืองที่สวยงามมาก^๖ แต่ไม่ปรากฏคำบรรยายที่แจ่มชัดว่าเมืองของคนธรรพหรือนครของคนธรรพนี้มีสภาพเช่นไร สวยงามแค่ไหน ประทับประคอง ตกแต่งให้มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากเมืองอื่น ๆ อย่างไร

^๑ MBh. 1.63.34.

^๒ R.V. 1.22.14; 9.85.12; 10.10.4.

^๓ H.H. Wilson, tr., Rig-Veda Sanhita (London : Trübner and Co., 1866), p. 18.

^๔ Ibid., p. 52.

^๕ John Dowson, Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History and Literature, (London : Trübner & Co., 1879), p. 18.

^๖ Ibid., p. 18.

ในกถาสริตศากรกล่าวว่า เมืองของคณธรรพเป็นเพียงภาพลวงตาเท่านั้น ไม่ใช่เมืองที่มีรูปร่างจริง ๆ เป็นเมืองแห่งความฝัน^๑ ฉะนั้นเมืองของคณธรรพจึงถูกเปรียบเทียบกับสิ่งที่ไม่แน่นอน หรือสิ่งที่ปรากฏในระยะสั้น ๆ แล้วหายไป เช่น มีอุปมาเหมือนคฤหัย คือหายไปในอากาศ เหมือนกับปีศาจและเมืองของคณธรรพ^๒ รถซึ่งเบาหวิวเหมือนอากาศ หรือรถที่มีแสงสุกปลั่งก็เปรียบเหมือนเมืองคณธรรพ^๓ กวางที่ไปล่อนางสีคามีความเปล่งปลั่งสกลีสรากับดวงอาทิตย์ก็เหมือนเมืองคณธรรพ^๔ ปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นคังภาพมายาของสิ่งที่เลวร้าย^๕

วิษณุปุราณะกล่าวไว้ว่า เมืองของคณธรรพอยู่บนเขาพระสุเมรุ ชื่อว่าอลกา (Alāka) และเป็นเมืองของท้าวฤเวรเจ้าแห่งยักษ์ด้วย^๖

^๑ C.H. Tawney's tr., Somadeva's Kathā Sarit Sāgara (Delhi : Motilal Banarsidass, 1968), II : 201.

^๒ MBh. 1.26.35.

^๓ MBh. 8.81.18.

^๔ R. 3.43.6.

^๕ Edward Washburn Hopkins, Epic Mythology, p. 157.

^๖ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, V : 368.

ลัทธิสาางขยะ และเวทานตะ^๑ กล่าวถึงโลกของคนธรรพ์ว่าเป็นโลกหนึ่ง
ในบรรดาโลกของพวกมีอำนาจเหนือมนุษย์ ซึ่งมีอยู่ ๘ แห่ง คือ

๑. พรหมโลก (Brahmā-loka) เป็นโลกของเทพเจ้าสูงสุด
๒. ปิตฤโลก (Pitr-loka) เป็นที่อยู่ของปิตฤ อุมีและประชาชนดี
๓. โสมโลก (Soma-loka) เป็นที่อยู่ของพระจันทร์และทนต์ดาว
๔. อินทรโลก (Indra-loka) เป็นที่อยู่ของเทวดาชั้นต่ำ
๕. คนธรรพโลก (Gandharva-loka) เป็นที่อยู่ของวิญญูวานแห่งสวรรค์
๖. รากษสโลก (Rākshasa-loka) เป็นที่อยู่ของรากษส

ความกึกในคานปรชญาของอินเดียมานานแล้วและค่อย ๆ เจริญออกมา
ก่อให้เกิดลัทธิปรัชญาหรือศาสนาหลายลัทธิคล้ายกันบ้าง ต่างกันบ้าง ลัทธิต่าง ๆ
เหล่านี้แบ่งเป็นพวกใหญ่ ๆ ได้ ๒ พวกคือ

๑. พวกที่ถือว่าคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์อุปนิษัตเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์
ละเมิกมิได้ พวกนี้มีหลายลัทธิ ได้แก่ นยายะ ไวเชษิกะ สาางขยะ โยคะ
มีมางสา และเวทานตะ นอกจากนี้ยังมีลัทธิย่อย ๆ อื่น ๆ อีกมาก

๒. พวกที่พยายามจะหักล้างความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์
อุปนิษัต ที่สำคัญได้แก่ ศาสนาพุทธและศาสนาเชน

วิสุทธี มุขยกุล, วิสุทธีนิพนธ์, (พระนคร : โอเคียนสโตร์, ๒๕๒๐),

หน้า ๘๒๒.

- ๓. ยักษ์โลก (Yaksha-loka) เป็นที่อยู่ของยักษ์
- ๔. ปีศาจโลก (Pisācha-loka) เป็นที่อยู่ของปีศาจ^๑

ผู้ที่อยู่ในโลกของคนธรรพ์ เป็นผู้ที่มีความสุขมาก เมื่อเปรียบเทียบกับความสุขในโลกมนุษย์ จะเห็นว่ามนุษย์ที่ถือว่าตัวเองมีความสุขมากที่สุดแล้ว มีทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรารถนา ก็ยังไม่ได้เสี้ยวหนึ่งของความสุขในโลกของคนธรรพ์

ความสุขในโลกของคนธรรพ์เปรียบเทียบกับไว้ดังนี้ "มนุษย์ผู้ใดก็ตามที่โชคดีกว่ามนุษย์ด้วยกัน คือ ร่ำรวย มั่งคั่ง แวดล้อมด้วยบริวาร มีทุกสิ่งทุกอย่างเปรียบพร้อมด้วยความสุขนานาประการ มนุษย์ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความสุขที่สุด ความสุขของมนุษย์ร้อยละหนึ่ง จะเท่ากับความสุขหนึ่งในสิบของโลกของบิณฑ ความสุขในโลกของบิณฑร้อยละหนึ่ง เท่ากับความสุขหนึ่งในสิบของโลกของคนธรรพ์ ความสุขในโลกของคนธรรพ์ร้อยละหนึ่ง เท่ากับความสุขหนึ่งในสิบของโลกของเทวะ..."^๒

คนธรรพ์นับได้ว่าเป็นพวกที่มีความสุขมากพอสมควร ท่องเที่ยวไปได้ทุกหนทุกแห่ง เพราะโลกของเขาคือบรรยากาศอันหาขอบเขตมิได้ ประกอบกับเป็นพวก

^๑ John Dowson, Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History and Literature, p. 179.

^๒ Br. Up. 4.3.33.

F. Max Müller, tr., and ed. The Upanishads, The Sacred Books of the East, Vol. XV. 3d ed. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1969), Part II. p. 172.

ที่ชอบเสียงเพลงและดนตรี โลกของเขาจึงรื่นรมย์อยู่เสมอ

รามายณะ อุตตรกถาที่ ระบุไว้ชัดเจนว่า คนธรรพ์เป็นพวกที่เชี่ยวชาญในการรบ มีอาณาจักรที่สวยงาม อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้ดอกไม้ผล ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำสินธุ เป็นเมืองที่สร้างอย่างดี ป้อมปราการหอรบแข็งแรง มีทหารและนักรบที่เก่งกล้ารักษาเมืองอยู่ พระรามได้รับคำแนะนำจากฤทธชิต กษัตริย์แห่งเมืองเกกยะให้ไปปราบ และรวมเอาดินแดนไว้ในอำนาจ พระรามจึงมีบัญชาให้พระภรตพร้อมด้วยโอรส ๒ องค์ คือ พระศกษะ กับพระปุษกละ ยกทัพไปตีโคชชัยชนะต่อคนธรรพ์ พระภรตจึงแบ่งเมืองของคนธรรพ์นี้ออกเป็นสองส่วน ให้พระศกษะครองส่วนหนึ่ง เรียกว่าเมืองศกษะลีลา อีกส่วนหนึ่งให้พระปุษกละครอง เรียกว่าปุษกลาวตี ทั้งสองเมืองเจริญรุ่งเรืองทั้งค่านการคมนาคมและค่านการค้าย อุดมสมบูรณ์ด้วยเพชรนิลจินดาสวยงามยิ่งนัก พระภรตพำนักอยู่ ๕ ปี จึงเสด็จกลับอโยธยา ไปกราบทูลพระราม พระรามรับฟังเรื่องราวทั้งหมดด้วยความยินดีอย่างยิ่ง^๒

^๑ Hari Prasad Shastri, tr., The Ramayana of Valmiki, (London : Shanti Sadan, 1957), III : 621.

^๒ Manmatha Nath Dutt, tr., The Ramayana (Calcutta : Deva Press, 1893), 10 : 1915 - 1917.

บทบาทของคนธรรพ์ในวรรณคดีสันสกฤต

ในฐานะเป็นบริวารของเทวดาและมีความชำนาญทางด้านดนตรี

เทพนิยายของอินเดีย นอกจากจะเป็นเรื่องของเทพเจ้าแล้ว ยังมีพวกที่เป็นบริวาร หรือพวกที่เป็นศัตรูของเทพเจ้าเป็นตัวประกอบอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นพวกที่มีอิทธิฤทธิ์เหมือนมนุษย์ธรรมดา เช่น เหาะเหินเดินอากาศได้ จำแลงแปลงกายได้ สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ เป็นต้น มีรูปร่างลักษณะแตกต่างกันออกไป บางพวกเป็นอันตรายต่อมนุษย์ บางพวกไม่ค่อยมาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ บางพวกก็ติดต่อกับมนุษย์อยู่เสมอ ในกลาสริตสภาร^๑ กล่าวถึงสิ่งมีชีวิตเหล่านี้ไว้หลายจำพวกคือ

๑. อปสร (Apsaras)
๒. อสูร (Asura)
๓. ภูต (Bhūta)
๔. แทตย์ (Daitya)
๕. ทานพ (Dānava)
๖. ทัสยู (Dasyu)
๗. คณะ (Gana)
๘. คนธรรพ์ (Gandharva)
๙. กุหยัก (Guhyaka)

^๑C.H. Tawney's tr., Somadeva's Kathā Sarit Sāgara,

๑๐. กิณนร (Kinnara)
 ๑๑. กุมภันฑ์ (Kumbhāṇḍa)
 ๑๒. กุษมาณฑ์ (Kushmāṇḍa)
 ๑๓. นาค (Nāga)
 ๑๔. ปีศาจ (Pisācha)
 ๑๕. รากษส (Rākshasa)
 ๑๖. สิทธิชะ (Siddha)
 ๑๗. เวตาล (Vetāla)
 ๑๘. วิทยาธร (Vidyādhara)
 ๑๙. ยักษ์ (Yaksha)

สิ่งมีชีวิตเหล่านี้ จัดแบ่งไว้เป็นพวกดังนี้

๑. พวกที่เป็นศัตรูของเทวดา พวกนี้ไม่ค่อยมายังโลกมนุษย์ ได้แก่ อสูร แทคย์ ทานพ
๒. พวกที่รับใช้เทวดา พวกนี้จะติดต่อกับมนุษย์อยู่เสมอ ได้แก่ คนธรรพ์ อัปสร คณะ กิณนร คูหยัก และยักษ์
๓. พวกที่มีพลังเหนือมนุษย์ มีความเป็นอยู่อย่างอิสระ พวกนี้มาอยู่กับมนุษย์บ่อย ๆ ได้แก่ นาค สิทธิชะ และวิทยาธร
๔. พวกปีศาจ พวกนี้โหดร้ายต่อมนุษย์ ได้แก่ รากษส ปีศาจ เวตาล ภูต หัสย์ กุมภันฑ์ กุษมาณฑ์

ที่แบ่งไว้นี้จะเห็นว่า คนธรรพ์เป็นพวกที่มีหน้าที่รับใช้เทวดา เป็นพวกที่เทวดาไว้นิเื้อเชื่อใจ คอยบริการและอำนวยความสะดวกให้แก่เทวดา ในสมัย

พระเวท พวกเทวดาชอบคัมมน้ำโสม^๑ คนธรรพก็มีหน้าที่รักษาโสม^๒ และเป็นผู้จัดการ

น้ำโสม เป็นเครื่องคัมที่ค้นจากพืชชนิดหนึ่ง ในคัมภีร์พระเวท น้ำโสม เป็นเครื่องสังเวทที่เทวะทั้งหลายพึงประสงค์ หลังจากค้นหรือพบโดยหินบดแล้ว จะต้องกรองน้ำโสมนี้ด้วยขนแกะ ผู้บูชาจะต้องถวายน้ำโสมที่กรองแล้วนี้ โดยไม่ผสมแก่ พระอินทร์หรือวายุ ถ้าจะถวายแก่พระมิตรและพระวรุณแล้วต้องผสมกับนม แต่จะต้องผสมกับน้ำผึ้ง เมื่อทำพิธีสังเวทแก่อัศวิน

ในสมัยพระเวท เทวะผู้โปรดการคัมมน้ำโสมมากที่สุดได้แก่ พระอินทร์ ปรากฏว่าในคัมภีร์ฤคเวท พระอินทร์เคยขโมยน้ำโสมมาคัมมาก่อนจะรบและฆ่าวฤต (ไทยเรียก พฤตราสูร) เมื่อพระอินทร์เกิดใหม่ ๆ แม่เอน้ำโสมมาให้พระอินทร์ คัมทันที ตามคัมภีร์ฤคเวท พ่อแม่ของพระอินทร์ได้แก่ ฟ้าและดิน (เทยาสและ ปฤติวี) เมื่อพระอินทร์คัมมน้ำโสมแล้วตัวโตขึ้นทันที จนพ่อแม่ตกใจและกระโดด ห่างจากกัน แต่ในบางแห่ง พ่อของพระอินทร์ได้แก่ ความศฤ ซึ่งถูกพระอินทร์ จับฟาดตาย แล้วแย่งเอน้ำโสมมาคัม พระอินทร์จึงได้ฉายาว่าเป็นผู้ทำให้แม่ต้อง เป็นหม้าย

คัมภีร์ปุราณะ ซึ่งเป็นคัมภีร์รุ่นหลังของอินเดียน โสมไม่มีลักษณะเป็นพืช หรือบุคคลาธิษฐานของพืช โสมกลายเป็นพระจันทร์ ตามความคิดที่ว่า โสมได้แก่ พระจันทร์ เริ่มมีมานานแล้วและนักปราชญ์บางคนของยุโรปเข้าใจว่า โสมนี้เป็นชื่อ ของดวงจันทร์มาตั้งแต่สมัยฤคเวท

วิสุทธิ บุษยกุล, วิสุทธินิพนธ์, (พระนคร : โอเคียนสโตร์, ๒๕๐๐),
หน้า ๓ - ๖.

^๒ R.V. 9.83.4.

ปรุมน้ำโสมสำหรับเทวคา^๑

คนธรรพ์เป็นพวกที่มีความสามารถพิเศษทางด้านดนตรี และขับร้อง มีเสียงหวานไพเราะ จนได้รับฉายาว่าเป็นนักดนตรีแห่งสวรรค์^๒ จึงทำหน้าที่รับใช้เทวคาในค่าน้ำให้ความบันเทิงด้วย คือบรรเลงดนตรีขับกล่อมให้สวรรค์เป็นที่รื่นเริงสนุกสนานอยู่ตลอดเวลา เช่น บนวิมานอันสวยงามของพระอินทร์ ที่กว้างใหญ่ไพศาล มีความยาวถึง ๑๕๐ โยชน์ กว้าง ๑๐๐ โยชน์ สูง ๕๐๐ โยชน์ สามารถเคลื่อนที่ไปได้ทุกแห่งตามใจปรารถนา^๓ หรือวังของท้าวฤเวรมนยอดเขาไภยลาตสวยงามไม่แพ้วิมานของพระอินทร์ แต่มีขนาดเล็กกว่า คือ ยาว ๑๐๐ โยชน์ กว้าง ๗๐ โยชน์^๔ ในสถานที่สวยงามเช่นนี้ ถ้าชาคนักร้องนักดนตรีที่มีความสามารถ เช่นคนธรรพ์ก็คงจะเจียบเหงาไม่มีชีวิตชีวา

คนธรรพ์ทำหน้าที่บรรเลงดนตรีและขับร้องอยู่บนสวรรค์มีจำนวนมากมาย ที่มีชื่อเสียงระบือทั่วยุทธโลกแก่ วิศววสุ จิตรรด หาหา หูหุ คุมารุ ไศลุชะ และจิตรเสน^๕ โดยเฉพาะจิตรเสน ได้รับยกย่องจากพระอินทร์ ให้สอนวิชาดนตรี

^๑ R.V. 8.73.3.

^๒ R.V. 10.171.2.

^๓ MBh. R. 1.7.19.

^๔ MBh. R. 2.10.25.

^๕ MBh. R. 2.10.26.

แก่อรชุน โอรสของพระองค์ที่เกิดกับนางกุนตี เมื่อครั้งอรชุนขึ้นไปสวรรค์
พระอินทร์ตรัสกับอรชุนว่า

"เจ้าจงเรียนการเดินรำและดนตรีจากจิตรเสนเถอะ เครื่องดนตรี
ที่เป็นของสวรรค์ และไม่มีในโลกมนุษย์ก็จงเรียนเสียด้วย มันจะเป็นประโยชน์
แก่ตัวเจ้าเอง"^๑

อรชุนได้เรียนวิชาดนตรีและการเดินรำกับพวกคนธรรพ์บนสวรรค์ จนมี
ความชำนาญ อรชุนกับจิตรเสนก็กลายเป็นเพื่อนกัน

ถ้ามีพิธีของคนสำคัญ ๆ ไม่ว่าจะเป็นบนสวรรค์หรือโลกมนุษย์ คนธรรพ์
จะมีบทบาททางด้านดนตรีทุกครั้ง เช่น ในวันเกิดของอรชุน พระอินทร์พร้อมด้วย
บริวารจำนวนมากมาอวยววยพรให้โอรสของพระองค์ นอกจากนี้ก็มีฤๅษีทั้ง ๗
ได้แก่ กัศยป ภัทรวาช เคาตม วิศวามิตร ชมัทคินี วสีษฐ์ และอครี มาร่วม
สรรเสริญแสดงความยินดีด้วย และยังมีพวกนาค ครุฑ อปสร คนธรรพ์ อีกจำนวน
มากมาย เช่น ฑุมรุ ภิมเสน อัครเสน วิศวาวสุ จิตรรต หาหา พูหู ฯลฯ
มารวมร้องเพลงให้เป็นของขวัญวันเกิดแก่อรชุน^๒

ในพิธีสุมพรของเทวราชที่กับกษัตริย์ปาณฑพ ที่เมืองปัญจาบ ก็มีชาวสวรรค์
รวมทั้งคนธรรพ์มาบรรเลงดนตรีขับร้อง แสดงความชื่นชมยินดีด้วย^๓

^๑ MBh. R. 3.44.104.

^๒ MBh. R. 1.123.288 - 289.

^๓ MBh. R. 1.123.427.

ในฐานะสามีของนางอัปสร

ในสมัยพระเวท คนธรรมดาปรากฏว่าเป็นเพียงผู้รับใช้เทวดาเท่านั้น
 ยังไม่มีนางอัปสรเข้ามาเกี่ยวข้อง ในยุคหลังจึงปรากฏว่าคนธรรมดาเป็นพวกเจ้าผู้
 เมื่อเกิดมีนางอัปสรขึ้นมา เมื่อคราวที่เทวะและอสูรร่วมกันกวนน้ำอมฤตที่
 เกษียรสมุทร* นางอัปสรเป็นพวกที่มีรูปร่างสวยงาม แต่ทั้งเทวะและอสูรไม่มีใคร

*เทวะ และอสูรร่วมกันกวนน้ำอมฤตปรากฏของมีค่าจำนวน ๑๔ อย่าง
 คอย ๆ ผูกขึ้นมาบนผิวน้ำ ดังต่อไปนี้

๑. พระจันทร์
๒. ต้นปาริชาติ มีกลิ่นหอมตลอดบอบอวล
๓. ช้างไฮราพตหรือเอราวัณ
๔. น้าอุจฺโจศศรว สีขาวตลอด มีกำลังและความเร็วหาที่เปรียบมิได้
๕. วัฏสุรภีหรือกามเชนุ เป็นวัฏสารพัดนึก
๖. วารุณีเทพี หรือนางเทพธิดาแห่งน้ำเมฆ (สุรา) พร้อมค้ายโถน้ำสุรา
๗. นางอัปสรจำนวนมากมาย แต่ละนางมีรูปร่างสวยงามยิ่งนัก
๘. พระนางลักษมี
๙. สังข์สี่ขาบริสุทธิ์
๑๐. คทา บางตำราว่า ธนู
๑๑. แก้วมณีที่สวยงามยิ่งชื่อ เกาสฺกุมณี
๑๒. ยาพิษที่มีพิษร้ายแรงยิ่ง
๑๓. รัตนันตรี เจาคำรับอายุรเวทหรือตำราแพทย์
๑๔. โถน้ำอมฤต อยู่ในมือของรัตนันตรี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลิลิตนารายณ์สิบปาง,
 (พระนคร : คลังวิทยา), หน้า ๔๔ - ๔๗.

วิสุทธิ์ ปุษยกุล, วิสุทธิ์นิพนธ์, หน้า ๑๒๐ - ๑๒๑.

สนใจ เพราะมีทะเลาะกับเรื่องน้ำอมฤต นางอัปสรเหล่านี้จึงกลายเป็น "ของกลาง" ไป ไม่มีใครเป็นสามีโดยเฉพาะ บางทีก็ตกไปเป็นชายาของเทวะ บางทีก็ถูกอสูรแย่งไป บางทีก็ต้องมารับหน้าที่คอยช่วยยวณกวนตะบะของฤๅษี เช่น ครั้งหนึ่งพระอินทร์ส่งนางเมเนกาไปช่วยยวณฤๅษีวิศวามิตร ซึ่งกำลังบำเพ็ญตะบะอยู่ เพื่อหาทางยกฐานะของตนจากราชฤๅษีเป็นพรหมฤๅษี วิศวามิตรเฉลียวเพราะไม่เคยเห็นนางอัปสรที่สวยงามเช่นนี้ ในที่สุดก็มีลูกกับนางเมเนกา ชื่อ ศกุนตลา^๑ แล้วฤๅษีวิศวามิตรกลับบำเพ็ญตะบะใหม่ พระอินทร์จึงส่งนางรมภาลงไปแต่ไม่ได้ผล นางถูกฤๅษีวิศวามิตรสาปเป็นหินตั้งหมื่นปี บางทีนางอัปสรบางนางก็มาหาสามีในโลกมนุษย์ ในที่สุดนางอัปสรเหล่านี้ก็อยู่กับพวกคนธรรพ์ จึงถือว่าเป็นภรรยาของคนธรรพ์

การเป็นสามีภรรยาระหว่างคนธรรพ์กับนางอัปสร ไม่มีพิธีรีตองใดๆ ทั้งนั้น เป็นความพอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย เพราะปกตินางอัปสรก็เป็น "ของกลาง" อยู่แล้ว เมื่อมีความสามารถทางคำนำหน้า จึงเข้ากับคนธรรพ์ที่มีความสามารถทางคำนำหน้าคนตรีและขับร้องได้เป็นอย่างดี จึงถือเอาว่าคนธรรพ์เป็นสามีของนางอัปสร

แต่คนธรรพ์ก็มีได้หึงหวงนางอัปสร ในฐานะสามีพึงหึงหวงภรรยาแต่อย่างใด บางทีนางอัปสรหายไปก็ไม่คิดถึง ปล่อยให้หายไปตั้งนานก็มี และคนธรรพ์เองก็เป็นพวกเจ้าชู้ ชอบติดตามผู้หญิงในโลกมนุษย์ไปทุกหนทุกแห่ง ถึงแม้จะมีนางอัปสรเป็นภรรยาอยู่แล้วก็ตาม

นางอัปสรทั้งหมดมีความสามารถทางคำนารายรา จึงไปกับคนธรรพ์
ได้เป็นอย่างดี ทุกครั้งที่คนธรรพ์ไปบรรเลงดนตรี ไม่ว่าจะอยู่บนสวรรค์หรือ
โลกมนุษย์ นางอัปสรจะตามไปร่ายรำทุกครั้ง เช่น บนวิมานของพระอินทร์
วังของท้าวฤเวระ หรือในวันเกิดของอรชุน และพิธีสุมพรของนางเทราท์กับ
กษัตริย์ปาลมพ เป็นต้น

บทบาทที่เกี่ยวกับผู้หญิงและประเพณีการแต่งงาน

คนธรรพ์เป็นพวกที่มีนิสัยเจ้าชู้ทุกคน กล่าวกันว่ามิแส่หล่อใจให้ผู้หญิงรัก
เสน่ห์ของคนธรรพ์คงจะอยู่ที่การขบร้องและดนตรีนี้เอง ชอบติดตามผู้หญิงไม่ว่า
บนสวรรค์หรือโลกมนุษย์ เป็นพวกที่มีรูปงาม เสียงหวานไพเราะ จึงเป็นที่ศรัทธา
ของผู้หญิงทั่วไป ชาวอินเดียเชื่อกันว่า ใครก็ตามที่ปรารถนาจะมีรูปร่างงามควรจะ
บูชาคนธรรพ์ ใครที่ปรารถนาจะมีภรรยางามควรบูชาอัปสร ใครที่ปรารถนาจะมี
อำนาจเหนือมนุษย์ต้องบูชาพระพรหม^๑

คนธรรพ์เป็นพวกที่หลงใหลผู้หญิง ถึงกับละเลยเรื่องสำคัญ ๆ ก็มี ฉะนั้น
ถ้าต้องการผลประโยชน์จากพวกนี้ต้องเอาผู้หญิงไปล่อ เทวดารูจักจุดอ่อนนี้ของ
คนธรรพ์ดี จึงให้วางเทวีแห่งวาจาไปล่อลวงเอาน้ำโสมจากคนธรรพ์ คือ เคมีโสม
อยู่บนทองฟ้า เทพเจ้าทั้งหลายอยู่บนพื้นโลกและปรารถนาโสม จึงให้กายตรีไปเอา

^๑Ganesh Vasudeo Tagare, tr., The Bhāgavata Purāna,

โสมมาจากท้องฟ้า หล่นแปลงเป็นเหยี่ยวไป^๑ ขณะที่นำโสมมา วิศวาวศุคนธรรพ์
ผู้หนึ่งมาแย่งเอาโสมไปจากหล่น พวกเทวดาตระหนักดีว่าคนธรรพ์ชอบผู้หญิง
จึงส่งวาจเทวีแห่งวาจไปหาวิธีให้นำโสมมาจากคนธรรพ์ และก็เป็นผลสำเร็จ^๒

อีกครั้งหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า คนธรรพ์ลุ่มหลงผู้หญิงจนลืมความตั้งใจเดิม
คือ เมื่อเทวดาได้โสมมาแล้ว จะทำพิธีบวงสรวงก็กลัวว่าคนธรรพ์จะมาแย่งชิงเอา
เครื่องบวงสรวงไป จึงนึกหาวิธีป้องกันคนธรรพ์ ในที่สุดก็ตกลงกันว่าควรจะพา
ภรรยาไปในพิธีบวงสรวงครั้งนี้ด้วย เพราะคนธรรพ์ชอบผู้หญิง เป็นวิธีเดียวที่พวก
เทวดาจะได้เครื่องบวงสรวงไปโดยปลอดภัย ดังนั้นเทวดาจึงพาภรรยาไปด้วยและ
เหตุการณ์ก็เป็นไปตามที่คาดหมายไว้^๓

^๑ S. Br. 1.8.2.10.

Julius Eggeling, tr., The Satapatha Brāhmaṇa,
Part I. Vol. XII. of The Sacred Books of the East, 3d ed.
Edited by F. Max Müller. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1969),
p. 133.

^๒ S. Br. 3.2.4.1 - 3.

Julius Eggeling, tr., The Satapatha Brāhmaṇa,
Part II. Vol. XXVI. of The Sacred Books of the East, 3d ed.
Edity by F. Max Müller. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1966),
pp. 52 - 53.

^๓ S. Br. 3.9.3.17 - 22.

Julius Eggeling, tr., The Satapatha Brāhmaṇa,
Part II. Vol: XXVI. of The Sacred Books of the East, pp.233-
234.

✓ นอกจากจะชอบผู้หญิงที่เป็นชาวสวรรค์ด้วยกันแล้ว คนธรรมดาๆก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้หญิงและประเพณีการแต่งงานบนโลกมนุษย์ด้วย เพราะพวกพราหมณ์มีความเชื่อถือในเรื่องเทพเจ้าอย่างจริงจัง ในการดำเนินชีวิตของพวกเขาดังแต่แรกเกิดจนตาย จะต้องมีเทพเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับทุกระยะ

ก้นการแต่งงาน สังคมอินเดียนิยมให้เด็กหญิงแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย* พวกพราหมณ์มีความเชื่อกันว่า "เด็กหญิงควร จะเข้าพิธีแต่งงานเมื่อมีอายุ ๖ ปี เพราะก่อนหน้านี้ เด็กหญิงอยู่ในความดูแลของเทพเจ้า คือเมื่อแรกเกิดจน

* เคาตมสมฤติ ไม่ใ้กำหนดอายุการแต่งงานของหญิงสาวไว้แน่นอน เพียงแต่กล่าวว่า หญิงควร จะแต่งงานก่อนวัยรุ่นหรือก่อนที่เธอจะสวมเสื้อผ้าคัวยชำไป แต่มนุสมฤติระบุอายุไว้แน่นอนว่า ผู้ชายอายุ ๓๐ ปี สามารถแต่งงานกับผู้หญิงอายุ ๑๒ ปี และผู้ชายอายุ ๒๕ ปี สามารถแต่งงานกับเด็กหญิงอายุ ๘ ปี และพ่อที่ไม่แต่งงานให้ลูกสาวเมื่อถึงวัยอันสมควร ถือว่ามีความผิดอย่างมหันต์ เป็นพ่อที่เลวทรามเป็นขบ และจะได้รับการถูกลงโทษตามกฎหมาย ดังนั้น พ่อจะต้องแต่งงานให้ลูกสาวทันทีก่อนที่เธอจะมีระดู แม้ว่าเธอยังเด็กอยู่ก็ตาม ถ้าเธอยังอยู่ในบ้านของพ่อจนกระทั่งบรรลุนิติภาวะ เธอจะมีความผิดทางอาชวฐานชำเฒ่าพันธุ หลายครั้งหลายหน ตามจำนวนของการมีระดูที่ผ่านไปโดยปราศจากสามี

วาสนา โอบราร์ตัน, "สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว้าคัวยธรรมศาสตร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๕๗ - ๕๘.

อายุได้ ๒ ปี เกิดอยู่ในความดูแลของโสม^๑ อายุ ๒ - ๔ ปี อยู่ในความดูแล
ของคนธรรพ์ เทพแห่งเสียงเพลง และสุดท้ายอยู่ในความดูแลของอัคนี เทพแห่งไฟ

ในขณะที่อยู่ในความดูแลของเทพเจ้า เด็กหญิงจะได้รับคุณลักษณะจาก
เทพเจ้า คือ ความเยือกเย็น ความสงบเสงี่ยม ความบริสุทธิ์ ความสุภาพ
ความอ่อนโยน ความกรุณาและความงามเสมือนแสงจันทร์จากโสม จากคนธรรพ์
เด็กจะได้รับคุณลักษณะในค่านิยม เสียงเพลง และมีอารมณ์ที่อยู่ตลอดเวลา
อัคนีได้สอนให้เด็กเหล่านั้นรู้จักทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์จากไฟ และให้คุณสมบัติ
พิเศษ คือ ความสดใสและความรวดเร็ว"^๒ ฉะนั้นเด็กหญิงก่อนจะเข้าพิธีแต่งงาน
กับสามีของเธอจึงถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ปราศจากมลทินทั้งปวง"^๓

โสม หมายถึงพระจันทร์ ไม่ใช่พืชที่เอามาคั้นทำเป็นเครื่องคั้น
สำหรับทေး.

^๒ Mrs. Sinclair Stevenson, The Rites of the Twice-
Born, (London : Oxford University Press, 1920), p. 55.

^๓ George Buhler, tr., The Sacred Laws of the Aryās,
Part II. Vol. XIV. of The Sacred Books of the East, 3d ed.
Edited by F. Max Müller (Delhi : Motilal Banarsidass, 1969),
p. 133.

ความนิยมให้เด็กหญิงแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย ถ้าถือตามความเชื่อ-
ถือเรื่องเทพเจ้าแล้ว สังคมอินเดียกำหนดให้เด็กหญิงมีสามี^๑ ตั้งแต่แรกเกิด
ที่เคียว เพราะระยะที่เด็กหญิงอยู่ในความดูแลของเทพเจ้า ถือว่าเทพเจ้าเป็น
สามีของเด็กด้วย ฉะนั้นเด็กหญิงก่อนจะแต่งงานจึงมีสามีมาแล้ว ๓ คน คนแรกคือ
โลม คนที่สองคือ คนธรรพ์ คนที่สามคือ อัคนี จากนั้น อัคนียกนางให้แก่สามี
คนที่สี่ ซึ่งเป็นมนุษย์ พร้อมทั้งประทานลูกชายจำนวนมากและความมั่งคั่งให้ด้วย^๒

ในสมัยพระเวท ถือว่าคนธรรพ์มีความสำคัญในพิธีแต่งงาน ปรากรภทสวค
ฤคเวท เริ่มด้วยการสวคอันวอนคนธรรพ์ วิศวาวสุ ซึ่งถือว่าเป็นผู้คุมครอง
หญิงสาวพรหมจารี ให้ปล่อยเจ้าสาวและเปลี่ยนหน้าที่ในการเป็นผู้ดูแลเธอให้แก่

^๑คำว่าสามี (สันสกฤต สวามี) แปลว่าผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นเจ้าของ
หญิงนั้นต้องอยู่ในความดูแลของผู้อื่นตลอดเวลา คือต้องมี "สามี" ตั้งแต่ยังเล็ก.

^๒J. Muir, Original Sanskrit Texts, (London : Trubner
& Co., 1872), I : 257.

George Buhler, tr., The Sacred Laws of the Aryās,
Part II. Vol. XIV. of The Sacred Books of the East, p. 133.

R.V. 10.85.40 - 41.

somah prathamō vivide gamdharvo vivide uttarah /
tr̥t̥iyo agniṣṭe patisturiyaste manusyajah // 40 //
somo dadadgamdharvāya gamdharvo dadadagnaye /
rayim ca putrāms cādādagmirmahyamatho imām // 41 //

สามีของเธอ คังบทสวคที่ว่า

"จงลุกขึ้นจากที่นี่ หญิงสาวผู้นี้มีสามีแล้ว ข้าพเจ้าขอสรรเสริญวิศวาวัส
ควยความเคารพและควยบทสวค ทานจงแสวงหาหญิงอื่น ซึ่งยังอาศัย
อยู่ในเรือนของบิดาของนาง และจงรับส่วนที่เป็นของท่านเถิด

ชาวเทวีศวาวัส ทานจงลุกขึ้นจากที่นี่ เราขอบูชาทานควยความเคารพ
จงแสวงหาหญิงอื่นซึ่งเต็มใจ และจงปล่อยเจ้าสาวไว้กับสามีของเธอ"^๑

คนธรรมดาเป็นพวกเจ้าชู้ดังกล่าวมาแล้ว จึงเป็นพวกที่ไวต่อความรัก
เหมือนงูไวต่อความโกรธ แร้งไวต่อความทิว นี่คือลักษณะพิเศษของพวกเขา
จึงไม่ค่อยพบคนธรรมดาที่มีความจริงใจในเรื่องของความรัก^๒ การแต่งงานของ
พวกเขาไม่มีพิธีรีตอง ฉะนั้นถ้าชายหญิงชอบพอตกลงเป็นสามีภรรยาด้วยกันเองโดยไม่
ฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ถือว่าหญิงชายคู่นั้นได้แต่งงานกันแล้วถูกต้องตามประเพณี
นิยม คือแต่งงานแบบคนธรรมดา หรือเรียกว่า คนธรรมดาวิวาห์^๓ เป็นการแต่งงาน

^๑ R.V. 10.85.21 - 22.

udīrṣvataḥ pativatī hye u sã viśvāvasuṃ namasã
grībhirīle /

anyāmiccha pitṛśadam vyaktām sa te bhāgo jatuṣã
tasya viddhi //

udīrṣvato viśvāvaso namaselāmahe tva /

anyāmiccha prapharvyam sam jāyām patyã srja //

^๒ Edward Washburn Hopkins, Epic Mythology, p. 156.

^๓ Julius Jolly, tr., The Institutes of Vishnu,
Vol. VII. of The Sacred Books of the East, 3d ed. Edited
by F. Max Müller (Delhi : Motilal Banarsidass, 1970), p.108.

แบบหนึ่งที่ยอมรับกันในคัมภีร์มनु ซึ่งกล่าวถึงการแต่งงานไว้ ๘ วิธี^๑ คือ

๑. พรหมวิวาห์ (Brāhma) เป็นการแต่งงานระหว่างชายหญิง
ในวรรณะเดียวกัน โดยฝ่ายชายต้องหมั้นฝ่ายหญิงไว้ก่อน

๒. ไทววิวาห์ (Daiva) เป็นการแต่งงานที่ผู้เป็นพ่อยกลูกสาว
ให้แก่พรหมณ์ผู้มาทำพิธี เพื่อเป็นค่าตอบแทน

๓. อารษวิวาห์ (Ārsa) คือการแต่งงานโดยที่ราคาค่าตัวผู้หญิง
เหมือนสินค้าชนิดหนึ่ง เช่น อาจจะเป็นวัวตัวผู้หรือวัวตัวเมีย แล้วเอาสิ่งของเท่า
ที่ที่ราคาไว้ั้นมาให้ฝ่ายหญิงเป็นของหมั้น แล้วจึงแต่งงานภายหลัง

๔. ปุราชาปตยวิวาห์ (Prājāpatya) การแต่งงานแบบนี้คือผู้ปกครอง
ฝ่ายหญิงยกหญิงสาวให้ฝ่ายชายเฉย ๆ โดยไม่เรียกร้องค่าตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น

๕. กานธรวิวาห์ (Gāndharva) เป็นการตกลงยินยอมกันเอง
ระหว่างชายหญิง โดยไม่ต้องรับฟังความเห็นชอบจากบิดามารดา

๖. อาสูรวิวาห์ (Āsura) เป็นการแต่งงานโดยซื้อเจ้าสาวจาก
บิดามารดา

๗. รากษสวิวาห์ (Rākṣasa) เป็นการแย่งชิงเจ้าสาวจากบ้าน
บิดามารดา

^๑ Mn. 3.20 - 21.

caturṇāmapi varṇānām pretya hitāhitān /
aṣṭāvimānsamāsenā strīvivāhānibodhata // 20 //
brāhmo dāivastathāivārsah prājāpatyastathāsuraḥ /
gāndharvo rākṣasaścaīva pāisācasāstamo'dhamah // 21 //

๒. ไปศาวจิวัต (Paisāca) คือการลักลอบพรหมจรรย์จากผูหญิง
ในขณะที่กำลังหลับด้วยยาสลบหรือถูกมอบเมามาจนหมดสติ*

* Mn. 3.27 - 34.

ācchādya cārcayitvā ca śrutisīlavāte svayam /
 āhūya dānam kanyāyā brāhmo dharmah prakīrtitah // 27 //
 yajñe tu vitate samyagṛtviḥ karma kurvate /
 alamkṛtya sutādānam dāivam dharmam pracakṣate // 28 //
 ekam gomithunam dve vā varādādāya dharmataḥ /
 kanyāpradānam vidhivadārṣo dharmah sa ucyate // 29 //
 saḥbhāu caratām dharmamiti vācānubhāṣya ca /
 kanyāpradānamabhyacrya prajāpatyo vidhiḥ smṛtaḥ // 30 //
 jñātibhyo draviṇam dattvā kanyāyāi cāiva śaktitah /
 kanyāpradānam svācchandya dāsuro dharmā ucyate // 31 //
 icchayānyonyasamyogaḥ kanyāyāsa varasya ca /
 gāndharveḥ sa tu vijñocyo māithunyah kāmasambhavaḥ // 32 //
 hatvā chittvā ca bhittvā ca krosāntīm rudatīm
 grhāt /
 prasahya kanyāharanam rākṣso vidhirucyate // 33 //
 suptām mattām pramattām vā raho yatropagacchati /
 sa pāpīṣṭo vivāhānām pāisācaścāstamo'dhamah // 34 //

หลังสมัยพระเวท การแต่งแบบคนธรรพ์นี้ได้กลายเป็นที่นิยมในวรรณะ กษัตริย์ ดังปรากฏการแต่งงานแบบนี้มีอยู่เสมอในวรรณคดีหลายเรื่อง ตัวอย่าง ที่รู้จักกันดีก็คือ การแต่งงานระหว่างท้าวทุษยันต์กับนางศกุนตลา ในมหากาพย์ ท้าวทุษยันต์กล่าวกับนางศกุนตลาว่า

"ไอนางผู้งามพร้อม จงมาอยู่กับฉัน แต่งงานกับฉันตามแบบของคนธรรพ์ ไอนางผู้มีช่วงขาอันเรียวงาม การแต่งงานแบบคนธรรพ์ถือว่าเป็นอันดับหนึ่งใน บรรดาการแต่งงานทั้งหมด"^๑

ผู้ที่แต่งงานแบบคนธรรพ์ที่รู้จักกันดีอีกคนหนึ่งก็คือ พระอนิรุทธกับนางอุษา^๒

บางตำราถือว่าการแต่งงานแบบคนธรรพ์นี้ เป็นการแต่งงานที่เหมาะสม กับทุกวรรณะ ประเพณีเก่าแก่ที่เจ้าบ่าวให้วัวแก่เจ้าสาวหมดความนิยมไปในสมัยที่ มีการซื้อขาย เพราะฐานะทางครอบครัวและความประทับใจส่วนตัวเป็นเรื่องที่ ได้รับการพิจารณาก่อน การแต่งงานแบบคนธรรพ์จึงเป็นการแสดงออกอย่างอิสระ ตามอารมณ์ของชายหญิง^๓ และเป็นการแต่งงานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรัก ให้ เสรีภาพในการเลือกคู่ครองอย่างเต็มที่

^๑ MBh. R. 1.72.173.

^๒ Manmatha Nath Dutt, The Harivamsha, p. 764.

^๓ J. Talboys Wheeler, The Brahmanic Period (Delhi :

ในด้านกรสูรบ

คนธรรมดา นอกจากจะเป็นนักรบ นักดนตรี และเป็นพวกเจ้าชู้ ชอบท่องเที่ยว หรือติดตามผู้หญิงไปในที่ต่าง ๆ แล้ว ยังปรากฏว่าเป็นพวกที่มีฝีมือทางการสูรบอยู่ ไม่น้อย เห็นได้จากการต่อสู้ดังต่อไปนี้

วิษณุปุราณะ กล่าวถึงชัยชนะของคนธรรมดาพวกนาคไว้ว่า พื้นที่อยู่ได้ โลก มีพวกคนธรรมดาจำนวน ๒๐ ล้านคน เรียกว่าเมานะ มีชัยชนะแก่พวกนาค คนเอาทรัพย์สินสมบัติแล้วแหวนเงินทองอันมีค่า และแย่งชิงเอาอาณาจักรของนาคมาไว้ในอำนาจ หัวหน้าของนาคได้เข้าเฝ้าพระผู้เป็นเจ้าแห่งเทพทั้งหลาย ด้วยการอ้อนวอนว่า "ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พวกเราจะรอดพ้นจากความกลัวครั้งนี้ได้อย่างไร" ทันใดนั้นก็มิเสียงตอบว่า "เราจะแปลงร่างเป็นปุรุกุตสะ ลูกชายของมานะชาติ ผู้ซึ่งเป็นลูกของยุวนาสวะ แล้วเราจะไปปราบพวกคนธรรมดาเอง" พวกนาคจึงกลับไปยังที่อยู่ของตน และไคส่งน้องสาวชื่อ นรมทา (Narmadā) ไปช่วยปุรุกุตสะ

นรมทาไคนำปุรุกุตสะไปยังดินแดนใต้โลก ปุรุกุตสะได้ใช้อำนาจและอิทธิฤทธิ์แห่งเทพเจ้าปราบคนธรรมดาได้สำเร็จ แล้วกลับไปยังที่อยู่ของตน ด้วยความกล้าหาญของนรมทา พวกนาคจึงยกย่องเธอและประกาศว่า ใครก็ตามที่เคารพบูชา ระลึกถึงเธอ และเปล่งชื่อเธอออกมาแล้วจะแคล้วคลาดอันตรายจากทั้งปวง^๑

^๑ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, IV : 282 - 282.

W.J. Wilkins, Hindu Mythology (Delhi : Book Store, 1972), p.

มหาภารตะวามบรรพ กล่าวถึงชัยชนะของคนธรรพต่อทुरโยชนไว้ดังนี้ ตอนที่กษัตริย์ปาณฑพเสด็จหนีออกจากเมืองไปอยู่ป่าไทวตนะ ทुरโยชนทราบจากสายลับ จึงยกกองทัพออกติดตามไปจนถึงป่าแห่งนี้ แล้วแบ่งกันเป็นกลุ่ม ๆ ออกค้นหา มีกลุ่มหนึ่งได้ไปใกล้สระที่คนธรรพ ๒ - ๓ คน กำลังเล่นน้ำอยู่อย่างเพลิดเพลิน ด้วยความมีนิสัยเย่อหยิ่งโหด จึงขับไล่พวกคนธรรพหนีไป เพื่อจะทำเป็นสถานที่อาบน้ำสำหรับทुरโยชน แต่คนธรรพมิได้สนใจ จึงเกิดการสู้รบกันขึ้น คนธรรพมิจิตรเสนเป็นหัวหน้า ไคคอสู้อย่างเข้มแข็ง จนทหารของทुरโยชนแตกหนีไป คนธรรพจับทुरโยชนได้ มักมีอมักเท่าเหมือนนกกโทะ พอได้เข้าไปใกล้ที่พักของยุธิษฐิระ ยุธิษฐิระเห็นสภาพของทुरโยชนแล้วจึงให้อรชุนไปช่วยเหลือ อรชุนไคคอสู้กับจิตรเสนอย่างเอาจริงเอาจัง จิตรเสนจึงปรากฏตัวที่แท้จริงให้อรชุนเห็น อรชุนจึงรู้ว่าไคคอสู้กับเพื่อนของตัวเอง และขอร้องให้จิตรเสนปล่อยทुरโยชนไป^๑

รามายณะ อุตตรกานท์ ก็กล่าวถึงการสู้รบของคนธรรพไว้ว่า คนธรรพเป็นพวกที่เชี่ยวชาญการสู้รบ มีอาณาจักรอยู่บนฝั่งแม่น้ำสินธุ เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ มีป้อมปราการแข็งแรง พระภรตพร้อมควายไอรส ๒ องค์ ยกกองทัพอันยิ่งใหญ่ไปสมทบกับกองทัพของพระเจ้ายุทธจิตแห่งเมืองเกกยัส เพื่อไปปราบคนธรรพ พระภรตไคคอสู้กับพวกคนธรรพถึง ๗ วัน แม่น้ำสินธุเต็มไปด้วยเลือดและซากศพ แต่ยังไม่ปรากฏผลแพ้หรือชนะ พระภรตกริ้วมาก จึงแฉลงศรชื่อสังฆระตะที่มีอำนาจราวกับดวงไฟไปยังกองทัพของคนธรรพ ศรกลายเป็นบ่วงบาศักเข้ามัดพวกคนธรรพ ถึงแก่ความตายทั้งกองทัพ^๒ ด้วยวิธีนี้พระองค์จึงเอาชนะคนธรรพได้

^๑ MBh. R. 3.239 - 243.

^๒ Manmatha Nath Dutt, tr., The Ramayana, I : 1914 - 1917.

จะเห็นว่าคนธรรมดาที่มีฝีมือทางสูรยมน้อย ครั้งแรกขณะพวกนาค แต่มาแพ้
 ปุรุทสะ เพราะปุรุทสะได้รับอำนาจและอิทธิฤทธิ์จากพระผู้เป็นเจ้า ไม่เช่นนั้น
 คงไม่สามารถตีเอาดินแดนคืนแก่นาคได้ ครั้งที่สอง สามารถเอาชนะกองทัพของ
 ทูรโยธน์และจับทูรโยธน์มัดมือมัดเท้าได้ ทั้ง ๆ ที่ทูรโยธน์ก็ไม่ใช่ว่าใครฝีมือ ได้
 เรียนการใช้อาวุธและการสูรบอย่างชำนาญจากอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในราชสำนัก
 อยู่เป็นเวลานาน การต่อสู้ครั้งสุดท้ายที่ยกมากล่าว ก็แสดงให้เห็นความสามารถ
 ของคนธรรมดาที่สามารถต่อสู้กับกองทัพพระภรตได้ถึง ๗ วัน ก็ยังไม่ปรากฏผลแพ้ชนะ
 กองทัพนี้แม้แต่เทวดาก็เอาชนะไม่ได้ ที่คนธรรมดาแพ้ก็เพราะศรัทธาคือสิทธิ์ของพระภรต
 ไม่ใช่แพ้เพราะฝีมือในการต่อสู้

นอกจากนี้ยังปรากฏว่า คนธรรมดาเป็นพวกที่รอบรู้เรื่องต่าง ๆ ทั้งบนสวรรค์
 และโลกมนุษย์ ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในการปรุงโอสถ^๑
 ได้รับยกย่องว่าเป็นนายแพทย์ผู้มีฝีมือ เพราะเป็นผู้รู้เรื่องโสมดีกว่าคนอื่น และนำโสม
 ได้ชื่อว่าเป็นยาที่ดีที่สุด^๒ เป็นผู้เปิดเผยความลับของสวรรค์ และความจริงในทุก ๆ
 เรื่อง ได้รับการสวดอ้อนวอนว่า

^๑พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทพเจ้าและสิ่งนาฏ

(พระนคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๒๘๘.

^๒Monier Monier-Williams, A Sanskrit-English Dictionary,

p. 346.

"ขอให้คนธรรพ์วิศวาสุมนสรวงสวรรค์ ผู้ยังรู้บรรยากาศ ประกาศแก่เราในสิ่งที่เป็นความจริง และสิ่งที่เรายังไม่รู้ ขอให้ได้รับการขอร้องจากบทธวดของเรา"^๑

คนธรรพ์ยังเป็นผู้รอบรู้ในพิธีการต่าง ๆ เช่น ในศตปถะ พราหมณะฤๅ จะทำพิธีบวงสรวงพระอัคนี คนธรรพ์ก็ชี้ให้เห็นได้ว่าทำอย่างนั้นมากไปหรือน้อยไป^๒

^๑ R.V. 10.139.5.

visvāvasurabhi tanno gr̥ṇātu divya gamdharvo rajaso
vimānah /

yadvā ghā satyamuta yanno vidma dhiyo hinvāno
dhiyo inno avyāh //

^๒ S. Br. 11.2.3.7 - 8.

Julius Eggeling, tr., The Satapatha-Brahmana,
Part V. Vol. XLIV. of The Sacred Books of the East, 2d ed.
Edited by F. Max Müller (Delhi : Banarsidass, 1966),
p. 29.

คนธรรพ์ที่หน้าสนใจ

ปुरुวัต

เรื่องของท้าวปुरुวัต เป็นเรื่องที่มีมานานตั้งแต่สมัยพระเวท ปรากฏ
บทสนทนาระหว่างท้าวปुरुวัตกับนางอัปสรอรุราศีกูรักของพระองค์ ในบทสวดฤคเวท
นับเป็นเรื่องของการรักเรื่องแรกของอินโคญโรเปียน หรือจะว่าเป็นเรื่องรัก
เรื่องแรกของโลกก็ได้ เป็นเรื่องของการรักที่ยิ่งใหญ่ ให้ความรู้สึกดื่มด่ำ
เป็นที่ประทับใจยิ่ง จนเป็นแรงบันดาลใจให้กวีเอกของอินเดียนำไปทำ
เป็นบทละครที่มีชื่อเสียงคือเรื่อง วิกิรโมรวิ

ท้าวปुरुวัต เป็นกษัตริย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง
โอบอ้อมอารี เสียสละ รักความจริง เป็นผู้มี ความสง่างาม^๒ และเป็นกษัตริย์ที่มี
ชีวิตเป็นอมตะ^๓ ครองเมืองประคิษฐาน ซึ่งตั้งอยู่ตำบลประกาย อันเป็นสถานที่
แม่น้ำคงคาและแม่น้ำยมนาไหลมาบรรจบกัน^๔ มหาภารตะกล่าวว่า พระองค์เป็น
กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ มีอำนาจเหนือเกาะ ๑๓ เกาะในมหาสมุทร^๕

^๑ C.H. Tawney's, tr., Somadeva's Kathā Sarit Sāgara,
II : 245.

^๒ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, IV : 5.

^๓ J. Muir, Original Sanskrit Texts, I : 307.

^๔ Manmatha Nath Dutt, The Harivamsha, p. 103.

^๕ MBh. R. 1.75.183.

คัมภีร์ฤคเวทกล่าวว่า พระองค์เป็นโอรสของนางอิพา^๑ ศตปถะ
 พรหมณะ ว่า พระองค์เป็นโอรสของนางอิพา^๒ มหาภารตะกล่าวว่า อิพาเป็นทั้ง
 บิดาและมารดาของพระองค์^๓ ส่วนวิษณุปุราณะ^๔ ภาควัคปุราณะ^๕ และหริวงศ์^๖

^๑ Ralph T.H. Griffith, tr., The Hymn of Rgveda
 (Delhi : Motilal Banarsidass, 1966), II : 530.

^๒ S. Br. 11.5.1.1.

Julius Eggeling, tr., The Satapatha Brāhmaṇa.
 Part V. Vol. XLIV. of The Sacred Books of the East, p. 68.

^๓ MBh. R. 1.75.183.

^๔ H.H. Wilson, tr., The Vishṇu Purāṇa III : 236.

^๕ Ganesh Vasudeo Tagare, tr., The Bhāgavata Purāṇa,
 X : 1198.

^๖ Manmatha Nath Dutt, tr., The Harivamsha, pp. 103,
 107.

กล่าวตรงกันว่าพระองค์เป็นโอรสของพระพุท

Vettam Mani, Purānic Encyclopaedia (Delhi : Motilal Banarsidass, 1975), pp. 620 - 621.

พระพุท เป็นโอรสของพระจันทร์ (โสม) กับนางคารา มีเรื่องเล่าว่า เนื่องจากรัชมีอันสวयงมของพระจันทร์ ทำให้นางคาราชายาของพระพฤษคิหลงไหลและตามไปอยู่กับพระจันทร์ พระพฤษคิโกรธมาก จึงขอความร่วมมือจากเหล่าเทวดา เพื่อเตรียมทูลพระจันทร์ พวกเทวดาทั้งหลายเข้าข้างพระพฤษคิ แต่พระอินทร์เข้าประนีประนอม ทั้งสองฝ่ายตกลงกันโดยให้พระจันทร์ลงนางคาราคืนแก่พระพฤษคิ นางคาราทั้งครรภ์และบอกพระพฤษคิว่า เด็กในครรภ์เป็นลูกของพระจันทร์ เมื่อนางคลอดพระจันทร์ก็มารับเอาลูกไป และตั้งชื่อให้ว่า พระพุท พระพรหมและฤษีอื่น ๆ ให้พระพุทอยู่ระหว่างคาวเคราะห์ต่าง ๆ พระพุทแต่งงานกับนางอิพา มีลูกชายคนหนึ่งชื่อปุรุวัส ซึ่งได้สืบทอดสายจันทร์วงศ์ต่อมา

ดูเทียบ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna,
IV : 2 - 5.

กับนางอيفا

Ganesh Vasudeo Tagare, tr., The Bhāgavata Purāna,
IX : 1126 - 1129.

พระมนูไววสวัตไม่มีโอรส จึงขอให้พระวสิษฐ์ผู้เป็นที่เคารพของตนทำ
พิธีบวงสรวงขอโอรสจากพระมิตร และพระวรุณ นางศรัทธาภรรยาของพระมนู
ต้องการลูกสาว จึงไปขอร้องพราหมณ์โทคฤให้สวักขอลูกสาวให้ พราหมณ์ตกลง
ในที่สุดนางก็ได้ลูกสาวสมใจให้ชื่อว่า อيفا พระมนูไม่พอใจและโต้ตอบว่าพระวสิษฐ์
พระวสิษฐ์สืบทราบได้ว่าพราหมณ์โทคฤทำให้พิธีผิดพลาด จึงคัดสินใจขอพรจากพระ
วิษณุ ให้ช่วยทำให้นางอيفاเป็นชาย พระวิษณุช่วยพรให้นางอيفاกลายเป็น
บุรุษผู้เก่งกล้าชื่อสุทุมน์ วันหนึ่งท้าวสุทุมน์เสด็จออกป่าล่าสัตว์ตามกวางเข้าไปใน
ป่าลึกจนถึงเชิงเขาเมรุ ล่วงล้ำเข้าไปในสถานที่ที่โอรานของพระศิวะ และพระอูมา
ซึ่งกำลังหยอกล้อกันอยู่ ทันใดนั้น ท้าวสุทุมน์และผู้ติดตามก็ได้กลายเป็นสตรีหมก
หญิงสาว (สุทุมน์) กับเพื่อนกวางเวียงอยู่ในป่า จนไปพบอาศรมของพระพุทโอรส
ของพระจันทร์ พระพุทโธนางเป็นชายา มีโอรสองค์หนึ่งนามว่า ปุรุวัต เรื่อง
ของท้าวสุทุมน์กลายเป็นสตรีถึงพระวสิษฐ์ พระวสิษฐ์สงสารท้าวสุทุมน์ จึง
ได้สวักขอนวอนขอพรจากพระศิวะให้ท้าวสุทุมน์กลับเป็นชายดังเดิม พระศิวะจึง
โปรดให้ท้าวสุทุมน์เป็นชาย ๑ เดือน เป็นหญิง ๑ เดือน สลับกันไป แต่ใน
วิษณุปุราณะบอกว่า พระพุทโธสงสารนางอيفا จึงทำพิธีบวงสรวงพระวิษณุ ขอให้
นางอيفاกลายเป็นเพศเหมือนเดิม นางอيفاได้รับพรก็กลายเป็นท้าวสุทุมน์อีกครั้งหนึ่ง
ต่อมามีโอรส ๓ องค์ คือ อุกถกะ คยะ และวินตะ ในบั้นปลายชีวิต พระองค์
มอบเมืองประคิษฐานให้แก่ท้าวปุรุวัต และเสด็จออกบำเพ็ญพรตในที่สุด.

เนื่องจากพระพุทเป็นผู้นับถือสายจันทรวงศ์ และนางอิพาเป็นผู้นับ
 ถือสายสุริยวงศ์ เพราะฉะนั้นท้าวปุรุรวัดก็ทรงมีเชื้อสายทั้งสุริยวงศ์และจันทรวงศ์
 แต่คำร่าส่วนใหญ่ถือว่าท้าวปุรุรวัด เป็นผู้นับถือสายจันทรวงศ์และเป็นบรรพบุรุษแห่ง
 ราชาวงศ์ปุรุ ซึ่งเป็นคนตระกูลของท้าวหุชยันต์^๑

ท้าวปุรุรวัดมีชายาเป็นนางอัปสรชื่ออุรวาศี วิษณุปุราณะ^๒ กล่าวว่ามิไอรส
 ๖ องค์ คือ

๑. อายุส (Āyus)
๒. ชีมัต (Dhīmat)
๓. อมาวาส (Amāvasu)
๔. วิศวาวาส (Visvāvasu)
๕. ศตายุส (Śatāyus)
๖. ศรุตายุส (Śrutāyus)

มหาภารตะ^๓ กล่าวไว้ตรงกันว่า ท้าวปุรุรวัดมีไอรส ๖ องค์ แต่ชื่อ
 แตกต่างกันออกไป คือ

^๑ Vettam Mani, Purānic Encyclopaedia, p. 264.

^๒ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, IV : 13.

^๓ S. Sorrensen, An Index to the names in Mahābhārata
 (Delhi : Motilal Banarsidass, 1969), p. 568.

๑. อายุส (Āyus)
๒. ชีมันต์ (Dhīmat)
๓. อมาวาส (Amāvasu)
๔. ทฤฒายส (Drdhāyus)
๕. วนายส (Vanāyus)
๖. ศตายส (Satāyus)

ดังนี้

ชื่อโอรสของท้าวปุรุรวัตในภาควัตปุราณะ^๑ แตกต่างจากที่กล่าวมาแล้ว

๑. อายุ (Āyu)
๒. ศรุทาย (Śrutāyu)
๓. สัตยาย (Satyāyu)
๔. รยะ (Raya)
๕. วิชยะ (Vijaya)
๖. ชยะ (Jaya)

ในทวิงศ์^๒ กล่าวไว้ว่ามี ๘ องค์ ได้แก่

๑. อายุ (Āyu)
๒. ชีมัน (Dhīmān)

^๑ Ganesh Vasudeo Tagare, tr., The Bhāgavata Purāna,

XI : 1204.

^๒ Manmatha Nath Dutt, tr., The Harivamsha, p. 107.

๓. อมาวาส (Amāvasu)
๔. วิศวาเย (Viśvāyu)
๕. ศรุตาเย (Śrutāyu)
๖. ทฤฏาเย (Drdhāyu)
๗. วลาเย (Valāyu)
๘. ศตาเย (Śatāyu)

ท้าวปุรุวัส เป็นผู้มีความมั่นคงในกานความรัก มีชายาองค์เดียวคือ นางอุรวาศีเท่านั้น ถึงแม้จะแต่งงานภายใต้เงื่อนโซ่ที่นางตั้งขึ้น พระองค์ก็ปฏิบัติ ตามอย่างเคร่งครัด จนกระทั่งถูกกดดันแกล้งจากคนธรรพ์ ทำให้นางหายไป พระองค์ ก็ออกติดตามด้วยความยากลำบากโดยไม่ย่อท้อ และยอมทำตามทุกอย่างเพื่อจะได้อยู่ ร่วมกับนางอุรวาศี เรื่องของพระองค์มีดังนี้

อุรวาศีเป็นนางอัปสรที่สวยงามมาก นางถูกพระพรหมสาปให้ลงมาอยู่ใน โลกมนุษย์^๑ อุรวาศีมาพบและรักกับท้าวปุรุวัส ในที่สุดก็ตกลงอยู่ด้วยกันฉันสามีภรรยา ภายใต้เงื่อนโซ่ ๓ ประการ ของนางอุรวาศี คือ ประการแรก ท้าวปุรุวัสจะให้นาง เห็นในขณะที่พระองค์ไม่สวมเสื้อผ้าไม่ได้ ประการที่สอง นางมีแกะอยู่สองตัว จะต้องอยู่ข้างเตียงนอนของนางตลอดเวลา ประการที่สาม นางจะรับประทาน เฉพาะเนยใสเท่านั้น^๒ ในที่สุดปะระ พรหมณะ นางกล่าวว่า "ท่านสามารถถอดฉัน

^๑ Manmatha Nath Dutt, tr., The Haviramsha, p. 103.

^๒ Ibid. p. 103.

ไคว้นละ ๓ เวลา แต่ถ้ามืดโคนไม่ปรารถนาจะให้ท่านนอนร่วมด้วย ท่านจะนอนร่วมกับฉันไม่ได้ นั่นเป็นวิธีที่พึงปฏิบัติต่อเราผู้เป็นหญิง"^๑

ถ้าพระองค์ทำผิดสัญญา นี้ นางจะหนีไปทันที พระองค์ตกลงและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข และท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ อย่างเพลิกเพลิน^๒ เป็นเวลา ๕๕ ปี คือ อยู่ในสวนไจตรรถ ๑๐ ปี อยู่บนฝั่งแม่น้ำมันทาเกนี ๕ ปี อยู่ในเมืองอลกา ๕ ปี อยู่ในป่าวทีรี ๖ ปี อยู่ในสวนนันทะ ๗ ปี อยู่ในมณฑลอุตรกุรุ ๘ ปี อยู่เชิงเขาคันธมาถน์ ๑๐ ปี อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ ๘ ปี^๓

นางอุรวสีไปอยู่กับท้าวปุรุรัสเป็นเวลานาน พวกคนธรรพ์ก็คิดถึง จึงหาวิธีที่จะทำให้นางกลับมาอยู่กับพวกของตน วิศวาสุนธรรพ์คนหนึ่งกล่าวกับพวกคนธรรพ์ด้วยกันว่า "ฉันไคยยื่นขอตกลงของเขาคือจะอยู่ร่วมกัน ถ้ากษัตริย์ละเมิดขอตกลง นางจะจากพระองค์ไปทันที"^๔

วิศวาสุพร้อมด้วยเพื่อนคนธรรพ์จึงตรงไปยังเมืองประคิษฐาน ขโมยแกะของนางอุรวสีไปตัวหนึ่ง นางจึงร้องขึ้นว่า

^๑S. Br. 11.5.1.1.

^๒Julius Eggeling, tr., The Satapatha-Brahmana, Part V. Vol. LXIV. of The Sacred Books of the East, p. 69.

^๓H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, IV : 6.

กล่าวหา ท้าวปุรุรัสกับนางอุรวสีอยู่ด้วยกัน ๒๐ พันปี.

^๔Manmatha Nath Dutt, tr., The Harivamsha, p. 104.

^๕Ibid., p. 103.

"โอ้ เขาขโมยเอาสิ่งที่ฉันรักไปเสียแล้ว ทำเหมือนว่าในที่นี้ไม่มีผู้ชาย ไม่มีผู้กล้าหาญ"^๑

ท้าวปुरुวัสไคยินเสียงร้องของนาง แต่พระองค์จะออกไปไม่ได้เพราะ
ไม่ได้สวมเสื้อผ้า พอคิดครรพณ์มาขโมยแคะไปอีกตัวหนึ่ง นางก็ร้องขึ้นเหมือนเค็ม
ท้าวปुरुวัสคิดว่ ในสถานที่นี้จะปราศจากผู้ชาย ปราศจากผู้กล้าหาญอย่างไรกัน
จึงรีบผละผละวิ่งตามขโมยออกไป พอนึกได้ว่ายังไม่ได้สวมเสื้อผ้า คนครรพณ์
บันดาลให้เกิดฟ้าแลบขึ้นส่องไปกระพริบของพระองค์พอดี นางอุรวสีเห็นเช่นนั้น
จึงจากไปทันที

ท้าวปुरुวัสทราบว่านางหายไป มีความเสียใจอย่างใหญ่หลวง ออกคิด-
ตามหานางไปทุกหนทุกแห่งทั่วทุ่งกุรุเกษตร จนถึงสระบัวชื่อ อันตยปลักษา
ที่สระนั้นพระองค์ได้เห็นเหล่านางอัปสรเล่นน้ำอยู่ในร่างของหงส์ (นกอาตี) นางอุรวสี
เห็นพระองค์จึงบอกเพื่อน ๆ ว่า "ชายคนนั้นคือผู้ที่ฉันเคยอยู่กับเขา" แล้วนางก็
ปรากฏตัวให้พระองค์เห็น^๒

พระองค์เห็นนางจึงพุดกับนางว่า "โอ้ภรรยาผู้มีใจโหดร้ายของฉัน
ขอให้เราจงได้พุดกันเถอะ ถ้าไม่ได้พุดแล้วความลับจะทำลายความสุขของเรา

^๑ S. Br. 11.5.1.3.

Julius Eggeling, tr., The Satapatha-Brahmana,

Part V. Vol. XLIV. of The Sacred Books of the East, p. 69.

^๒ Ibid., p. 69 - 70.

S. Br. 11.5.1.4 - 5.

ในวันข้างหน้า"๑

นางตอบว่า "เราไม่มีอะไรจะพูดกันอีกแล้ว ฉันจากท่านมาเหมือน
แสงเงินแสงทองที่ปรากฏในยามรุ่งอรุณ แล้วก็หายไป มุรุรวัสเอย จงกลับไปบ้าน
ของท่านเสียเถิด ฉันเป็นเสมือนหนึ่งลม ยากนักที่จะจับต้องได้"๒

มุรุรวัสเสียใจอย่างยิ่ง กล่าวว่ "ถ้าเช่นนั้นฉันจะไปไหน ไปที่ไหน"

๑ R.V. 10.95.1.

hayē jāye manasā tiṣṭa ghore vacāmsi mīsrā
kr̥navāvahāi nu /
na nāi mamtrā anuditāsa ete mayaskaranparatāre
canāhan //

ดูเทียบ S. Br. 11.5.1.6.

Julius Eggling, tr., The Śatapatha-Brāhmaṇa,
Part V. Vol. XLIV. of The Sacred Books of the East, p. 70.

๒ R.V. 10.95.2.

kimetā vācā kr̥navā tavāham prākramiṣamusasāmagriyeva /
purūravaḥ punarastam parehi durāpanā vāta ivāhamasmi //

ดูเทียบ S. Br. 11.5.1.7.

Julius Eggeling, tr., The Śatapatha-Brāhmaṇa,
Part V. Vol. XLIV. of The Sacred Books of the East, p. 71.

ที่สุด ไปสู่แดนแห่งความตาย ไปให้หมาป่ากัดกินเสียหรือจะแขวนคอตัวเอง"

นางจึงปลอบโยนว่า

"ปुरुวัสเอย อย่าเพิ่งตาย อย่าเพิ่งให้หมาป่ากัดกินท่าน คิดเสียว่าไม่มีมิตรภาพ จากผู้หญิง ผู้หญิงไม่เคยมีความจริงจัง หัวใจของผู้หญิงเหมือนหัวใจของหมาป่า อย่าเอามาเป็นอารมณ์เลย กลับบ้านของท่านเสียเถิด ฉันใจแปลงวางมาอยู่ในหมุมมนุษย์ ฤๅไปไม่วางผ่านไป ๔ ครั้งแล้ว แต่ละวันฉันรับประทานเนยเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ขณะนี้ฉันเพียงพอแล้ว"^๒

R.V. 10.95.14.

sudevo adya prapatedanāvṛtparāvataṃ paramāṃ gamtavā u/
adhā śayīta nirṛterupasthe'dhāinaṃ urkā rabhaśaso

adyuh //

ดูเทียบ S. Br. 11.5.1.8.

Julius Eggeling, tr., The Satapatha-Brahmana, Part V.

Vol. XLIV. of The Sacred Books of the East, p. 71.

R.V. 10.95.15 - 16.

pururavo mā mrthā ma pra panto mā tvā vrkāso asivāsa

u kṣan /

na vai strāināni sakhyāni samti sālāvṛkānām

hrdayānyetā //

yadvirūpācaram martyesvavasam rātrih śaradaścatasrah/
ghṛtasya stokam sakṛdahra āśnām tādevedam tātrpānā

carāmi //

ดูเทียบ S. Br. 11.5.1.9 - 10.

Julius Eggeling, tr., The Satapatha-Brahmana, Part V.

Vol. XLIV. of The Sacred Books of the East, pp. 71 - 72.

ข้อสังเกตใน R.V. และ S. Br. อูรวาที่อยู่กับปुरुวัส ๔ ปี (ฤๅไปไม่
วางผ่านไป ๔ ครั้ง) แต่ในคัมภีร์ทวิวงศ์ อูรวาที่อยู่กับปुरुวัส ๕๕ ปี.

บทสนทนาทำให้เห็นได้ในแง่วรรณคดีว่า ส่วนวนของนักประพันธ์อินเดีย เมื่อสามพันปีเศษมาแล้วนั้นอยู่ในระดับสูงมาก

นางยังรักและสงสารท้าวปุรุรัส จึงบอกพระองค์ให้กลับมาที่นั่นอีกในคืนสุดท้ายของปี และบอกว่าพระองค์จะได้ลูกชายหนึ่งคน พระองค์กลับไปด้วยความยินดีอย่างยิ่ง และกลับมาอีกตามนัด คราวนี้นางบอกว่า คนธรรพ์จะให้พรแก่พระองค์ ขอให้พระองค์เลือกเอา เมื่อคนธรรพ์มาพระองค์กล่าวกับคนธรรพ์ว่า

"ศัตรูของข้าพเจ้าถูกทำลายหมดแล้ว ข้าพเจ้ามีความสามารถ มีญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงมูฏกมายุ มีกองทัพอันเกรียงไกร ทรัพย์สินสมบัติก็มีพร้อม ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่ข้าพเจ้าอยากได้แล้วไม่ได้อีก นอกจากการมีชีวิตอยู่ร่วมกับอูรวุศิ ความปรารถนาของข้าพเจ้าขณะนี้มิได้อยูอย่างเดียวคือ ขอให้ได้มีชีวิตอยู่ร่วมกับอูรวุศิ"^๑

คนธรรพ์จึงมอบกระถางไฟให้ท้าวปุรุรัสไปบูชา พระองค์นำกระถางไฟกลับไปพร้อมกับโอรส แต่พระองค์ได้ทิ้งกระถางไฟไว้ในป่าระหว่างทาง เมื่อพระองค์กลับมาดูปรากฏว่าไฟกลายเป็นต้นอัสวีตถ (Asvattha) กระถางกลายเป็นต้นศมี (Samī) พระองค์จึงกลับไปหาคนธรรพ์อีกครั้งหนึ่ง คนธรรพ์ให้พระองค์เอาไม้ อัสวีตถ ๓ ท่อน ทาด้วยเนย ทำเป็นพื้นเพื่อหุงข้าวสำหรับคน ๔ คน ตลอดปี และให้ทำพิธีตามที่คนธรรพ์แนะนำ ในที่สุดพระองค์ก็กลายเป็นคนธรรพ์ และได้อยู่ร่วมกับอูรวุศิตามต้องการ^๒

^๑ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purana, IV : 9.

^๒ S. Br. 11.5.1.13 - 17.

Julius Eggeling, tr., The Satapatha-Brahmana, Part V.

Vol. XLIV. of The Sacred Books of the East, pp. 73 - 74.

เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในพิธีบูชาไฟของชาวอินเดีย จะเห็น
ได้จากปุรวรวัสเป็นมนุษย์ธรรมดา เมื่อใดทำพิธีบูชาไฟแล้วก็กลายเป็นคนธรรมดา
ผู้มีชีวิตเป็นอมตะ

วิศวาวสุ

วิศวาวสุเป็นลูกของพระกศยปะกับนางปราชา^๑ มีลูกคนหนึ่งชื่อปรมทวาร
(Pramadvarā) เกิดจากนางอัปสรเมณฑา เมื่อนางให้กำเนิดแล้วก็ทิ้งไว้บน
ฝั่งแม่น้ำ ฤๅษีสถูลเกศ (Sthūlakeśa) ใต้นำไปเลี้ยงไว้^๒

^๑ MBh. R. 1.65.50.

^๒ MBh. 1.8.5 - 10.

etasminneva kāle tu menakāyāṃ prajājnevān /
gandharvarajo vipraṛṣe viśvāvasuriti śrutah //5//
athāpasarā menakā sā taṃ garbhaṃ bhṛgunandana /
utsasarja yathākālam sthūlakeśāsramam prati //6//
utsrjya cāiva taṃ garbhaṃ nadyāstīre jagāma ha /
kanyāmamaragarbhābhāṃ jvalantīmiva ca śriya //7//
tāṃ dadarśa samutsrstāṃ nadītīre mahānṛsiḥ /
sthūlakeśaḥ sa tejasvī vijane bandhuvarjitāṃ //8//
sa tāṃ drṣtvā tadā kanyāṃ sthūlakeśo dvijottamaḥ /
jagrāhātha munisreṣṭaḥ kryāviṣṭaḥ pupoṣa ca /
vavrdhe sā varārohā tasyāsramapade śubhā //9//
pramadābhyo varā sā tu sarvarūpaguṇānvita /
tataḥ pramadvaretyasyā nāma cakre mahānṛsiḥ //10//

วิศวาวสุ เป็นหัวหน้าคนหนึ่งของพวกคนธรรพ์ ได้รับความเอ๋ยถึงมากที่สุด
ที่สุดในบรรดาคนธรรพ์ด้วยกัน เช่น ในพิธีแต่งงาน^๑ เป็นผู้ไปแย่งน้ำโสมจากกายตรี^๒
พาคนธรรพ์อื่น ๆ ไปขโมยแกะของอุรวสี^๓ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังถูกฤษีสฤตศิระ (Sthūrasira) สบให้เป็นรากษสชื่อว่า
กพันธ กพันธมีร่างกายใหญ่โตเหมือนภูเขาสีดำเหมือนกลุ่มเมฆ ไหลกว้างเหมือน
ต้นสาละ^๔ ดวงตาอยู่บนอก เปล่งแสงแวววาวราวกับดวงไฟ สามารถมองเห็นได้
ทั่วทุกสารทิศ ปากอยู่ที่ท้อง แขนทั้งสองยาวกว่า ๑ โยชน์ ไซ้จับหนี สิงโต กวาง
และสัตว์อื่น ๆ เป็นอาหาร^๕ กพันธจะพันคาสบได้เมื่อพระราม พระลักษมณ์มาพบ
และตัดแขนทั้งสองข้างขาดไป

พระราม พระลักษมณ์ ออกติดตามนางสีดาไปพบกพันธได้ต่อสู้กัน ในที่สุด
กพันธรู้ว่าผู้ที่ต่อสู้กับตัวเองนั้นคือพระราม พระลักษมณ์ เขาคือใจมาก จึงเล่าเรื่อง
ของตัวเองให้ฟังว่า

เดิมเขาเป็นผู้มีรูปร่างสง่างาม ราวกับความงามของพระอาทิตย์ พระจันทร์
และพระอินทร์ เขาสามารถแปลงร่างให้หน้าเกลี้ยงคนากแล้วได้ วันหนึ่งเขาแปลงร่าง
ไปหลอกหลอนฤษี สฤตศิระ จึงถูกฤษีสบให้มึรูปร่างเช่นนั้นตลอดไป เขาจึง

^๑ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๒๗.

^๒ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๒๘.

^๓ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๔๓.

^๔MBh. R. 3.277.588.

^๕Manmatha Nath Dutt, tr., The Ramayana, II : 672.

บำเพ็ญตนจนได้รับพรจากพระผู้เป็นเจ้า และให้มีอายุยืน จึงเกิดความหยิ่งผยอง
 ไปทำร้ายพระอินทร์ ถูกสายฟ้าของพระอินทร์ตัดขาขาดไป และศีรษะก็หายเข้าไป
 ในลำตัว เขาได้ขอร้องให้พระอินทร์ฆ่าเขาเสีย แต่พระอินทร์ไม่ทำตามและยัง
 กล่าวว่ ขอให้คำสาปของฤๅษีผู้ยิ่งใหญ่จงเป็นความจริง เขาดามพระอินทร์ว่า
 เขาจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างไรโดยปราศจากอาหาร เพราะศีรษะถูกสายฟ้าตัดหายไป
 แล้ว พระอินทร์จึงให้เขาเป็นผู้มีแขนทั้งสองยาวกว่า ๑ โยชน์ และมีปากอยู่ที่ท้อง
 เมื่อต้องการอาหารก็ยื่นแขนออกไปจับสัตว์บริเวณนั้นได้ เขาจะพ้นคำสาปและกลับ
 ไปสวรรค์ได้ เมื่อพระราม พระลักษมณ์ตัดแขนทั้งสองข้าง

เขาเล่าจบก็ขอร้องให้พระราม พระลักษมณ์ส่งเขาไปสวรรค์ กษัตริย์
 ทั้งสองพระองค์จึงตัดแขนทั้งสองข้าง^๑ และเผาศพเขา กพันชณูมีรูปร่างน่าเกลียด
 น่ากลัว ก็กลับเป็นคนขรพรพิศาวาสผู้สง่างาม และได้แนะนำให้ทั้งสองพระองค์ไป
 หาสุครีพเพื่อประโยชน์ในการติดตามนางสีดาต่อไป^๒

ศูนย์วิทยพัทยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ Manmatha Nath Dutt, tr., The Ramayana, II : 672-679.

^๒ Ralph T.H. Griffith, tr., The Ramayana of Valmiki

(London : Trübner and Co., 1889), p. 336.

จิตรรด

จิตรรด เป็นลูกของพระกัศยปะกับมุนี^๑ เหตุการณ์สำคัญในชีวิตของคนชรพผู้นี้คือ รมแพอรชุน เมื่อครั้งกษัตริย์ปาดทพเสด็จออกจากปราสาทที่สร้างด้วยครึ่งเพื่อหลบหนีการติดตามของพวกเการพ เดินทางจนถึงฝั่งแม่น้ำคงคาในเวลาพลบค่ำ เป็นเวลาที่คนชรพจิตรรดและภรรยากำลังเล่นน้ำอยู่ด้วยความเพลิดเพลิน พอได้ยินเสียงของมนุษย์เขาโกรธมาก จึงยิงธนูออกไปและร้องขึ้นด้วยความอวดคิดว่า เป็นที่รู้กันว่าในเวลาพลบค่ำเป็นเวลาทองเหี่ยวของคนชรพ ยักษ์ และรากษส และนี่เป็นเขตหวงห้ามของเรา พวกท่านถนัดคืออย่างไรจึงเข้ามาในบริเวณนี้

เกิดการต่อสู้กันขึ้นระหว่างคนชรพกับกษัตริย์ปาดทพ อรชุนจับจิตรรดได้มัดมือมัดเท้าพาไปหาฤๅษีรูรีระ นางกุมภินีสภรรยาของจิตรรดตามไปอ่อนวอนเพื่อช่วยชีวิตสามี ฤๅษีรูรีระจึงขอให้อรชุนปล่อยจิตรรดไป จิตรรดได้สอนวิชาจากษุณีวิทยา (Cāksusīvidyā) ให้อรชุน เพื่อเป็นการตอบแทน ผู้ที่รูวิชานี้เปรียบเสมือนมีตาทิพย์ คือสามารถมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างได้ตามใจปรารถนา

จากษุณีวิทยานี้ จิตรรดได้มาจากวิศววสุ วิศววสุได้มาจากโสม โสมได้มาจากมธุ และจิตรรดยังได้มอมบ้า ที่เกิดในดินแดนคนชรพ จำนวน ๑๐๐ ตัว ให้ฤๅษีรูรีระ เป็นมั่วที่ไม่รู้จักเห็นคเห็น้อย วังได้เร็วเท่ากับความนึกคิดของผู้ชั่ง^๒

^๑ MBh. R. 1.65.150.

^๒ MBh. R. 1.172.389 - 392.

นอกจากนี้ จิตรกรยังได้เล่าเรื่องความขัดแย้งระหว่างฤๅษีสฤษฏ์กับกษัตริย์
 วิศวามิตรให้พวกปาลทพฟังว่า

วิศวามิตรเป็นโอรสของคาคี พระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ มีกองทัพ
 อันเกรียงไกร ครั้งหนึ่งพระองค์เสด็จไปล่าสัตว์พร้อมด้วยบริวาร เดินทางด้วย
 ความเหน็ดเหนื่อย จนถึงอาศรมของฤๅษีสฤษฏ์ ฤๅษีก่อนรับพระองค์ด้วยความเคารพ
 ด้วยการจัดอาหารถวายล้วนแต่เป็นของดีพิเศษ อาหารนี้มีมากเพียงพอกับความต้องการ
 ของทหารและผู้ติดตามกษัตริย์วิศวามิตร สิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ฤๅษีได้มาจากโคนันทีนิ
 ซึ่งเป็นโคसारพดนิถ

วิศวามิตรอยากได้โคนันทีนิจึงขอกับฤๅษี โดยจะให้โคหมื่นตัวเป็นของแลกเปลี่ยน
 จนกระทั่งอาณาจักรทั้งหมดของพระองค์ แต่ฤๅษีไม่ให้ วิศวามิตรจึงไข้กำลัง
 ทหารเข้าแย่งชิง แต่ถูกโคนันทีนิบันดาลกองทัพต่าง ๆ มาต่อสู้ จนทหารของวิศวามิตร
 แยกพ่ายไป

วิศวามิตรทรงเห็นว่า การบำเพ็ญตบะของฤๅษีเป็นกำลังที่แท้จริง ในที่สุด
 พระองค์ก็สละราชาอาณาจักร และความสนุกสนานอย่างพระราช หันหลังให้โลกีย์สุข
 ทั้งหมด ตั้งพระทัยในการบำเพ็ญตบะ จนกลายเป็นพรหมณ์ และได้ดื่มน้ำโสมกับ
 พระอินทร์ในสวรรค์^๑

เรื่องนี้เน้นให้เห็นว่า การบำเพ็ญตบะสามารถจะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างได้
 ตามต้องการ แม้กระทั่งการเปลี่ยนวรรณะของคน เช่น วิศวามิตร เดิมอยู่ในวรรณะ
 กษัตริย์ ก็เปลี่ยนเป็นวรรณะพรหมณ์ได้ และกลายเป็นพรหมฤๅษีตามความประสงค์
 ของพระองค์

^๑ MBh. R. 1.177.401 - 404.